

»Doktor Död« och den gäckande polypen

■ Andre stadsläkare Christofer Carlander (1759–1848) var en högt uppskattad läkare i Göteborg under 1700-talets sista år. Göteborg var då en liten stad; ungefär 11 000 människor bodde inom vallgraven. Nöden var stor och de sanitära förhållandena usla. Trångboddheten var plågsam, och epidemier av rödsot, smittkoppor och mässling grasserade ständigt. Dricksvattnet hämtades ur kanalerna, där avfallet från latrinerna dumpades, och rabies spreds med herrelösa hundar.

Innan Christofer Carlander kom till Göteborg hade han verkat inom flera olika områden. Han hade varit fattigläkare i Stockholm, skeppsläkare för Västindiska kompaniet, fältläkare på Sveaborg samt adjunkt vid allmänna barnbördshuset i Stockholm.

Han fick snart rykte om sig att vara ytterst skicklig, men i vissa kretsar kallades han »Doktor Död«. När ingen annan råd fanns skickade man efter Carlander. Han gjorde sedan ett sista försök att rädda patienten.

Carlander var en flitig brevskrivare. Bl a skrev han om pigan Ingrid Pettersdotter, som sedan två år tillbaka hade plågats av svåra underlivsblödningar samt värk och sugningar i buken. Doktor Carlander ordinerade muskot som kokats i rödvin, och efter en tid förbättrades patienten så pass att hon stundvis förmodade »gå upprätt utan plågor«.

Han skrev:

Den 6:e juli hade nog mycken blod gått ifrån henne på några dagar, men utan alla plågor, och hon var nu mera matt och nedslagen än förut, hvarföre det föll mig in att undersöka henne, om icke äfven en polyp kunde vara orsaken till hennes sjukdom. En hård växt mötte strax fingret och kunde jag ej utan att förorsaka mycken plåga, komma öfver dess rundning, känna dess stielk som kom långt uppifrån uterus.

Sjelfva polypen var ej större än ett stort hönsägg el litet gåsägg; stielken var tjock som ett smalt finger och mycket hård; men som äfven denna flickan hade bevarat sin fördomda mödom, så hade jag mycket besvär vid afknytningen dagen därpå.

I en spetsig piktur beskrev Christofer Carlander pigan Ingrids underlivspolyp. Porträttet är en oljemålning av JH Sjöblom.

Dagarne derpå hade patienten nog stark feber och hetta. Den 10 undersökte jag och fann ligaturen så högt uppe i lifmodern att den ej kunde hittas med fingret; polypen var något ihopfallen men stielken så besatt hård att jag ej kunde vrida mer än 1/2 eller 1/4 hvarf omkring i sänder morgon och afton.

Utom hufvudvärk, så att hon ej kunde resa sig upp utan svindel, mädde patienten bra, i synnerhet d 13 var hufvudvärken svår, och som hon ej haft öppning på ett par dar lät jag sätta lavement.

Den 14 undersökte jag henne igen och blef mycket flat öfver att få finna min kära polyp borta och ingen visste hvart han tagit vägen, eller när han rest, förmodligen hade han gått vid en stark öppning efter lavemanget och stod ej att återfinna.

Hela uterus och dess orificium voro nu i ett ganska naturligt skick, instrumentet satt ännu kvar inom densamma och kunde ej fås ut, fastän det var löst så att det kunde vridas rundt omkring, det var visst 3 tvärfinger inom modernun, hvaraf jag slutade att stielkens fäste var ändå i moderbotten och att det var något åt venster slutade jag deraf en tension hon kände i vänstra ljumsken vid vridningarne. Ingen flytning el lukt har märkts på några dar; och hoppas jag att mänskan snart skall bli rask igen, så fort hon hinner samla krafter.

Ingrid Pettersdotter överlevde behandlingen, men det tog fem år innan Christofer Carlander och pigan Ingrid återsåg varandra. »Doktor Död« kallades då till henne den 23 augusti 1800 och konstaterade att hon insjuknat i en elak feber.

Fem dagar senare journalförde han att patienten försämrats under natten. Hon hade långsam puls, talade inte, svalde inte och behandlades med senapsdegar. När hon till slut fördes till sjukhus var hon bortom all räddning.

Pigan Ingrid var en av de omkring 25 000 patienter som Carlander behandlade under sina 20 år i Göteborg.

Karin Edvall

arkivarie,
landsarkivet, Göteborg

Referenser

- Svenska Läkaresällskapets arkiv: Doktor Carlanders journaler. Riksarkivet.
- Göteborgs barnmorskeläroanstalts arkiv. Göteborgs Landsarkiv.
- Carlsson G. Sjukvården i Göteborg 200 år. Göteborg, 1982.
- Wikström-Haugen I. Skamlig eller ej. *Observanda Medica Ferrosan* 1977;4:61-4.